

УДК [51:371.32]:378.147

О.А. ЖЕРНОВНИКОВА

## ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГІМНАЗІЯХ ТА ЛІЦЕЯХ

*У статті охарактеризовано навчальні заклади нового типу – гімназію та ліцей. Проаналізовано відмінності між ними. Розкрито особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи в цих навчальних закладах.*

**Ключові слова:** підготовка, студент, педагогічний ВНЗ, гімназія, ліцей.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошено, що “сучасна система освіти покликана забезпечити: різносторонній і своєчасний розвиток дітей та молоді, їх творчих здібностей, формування навичок самоосвіти, самореалізації особистості; систематичне оновлення всіх аспектів освіти, що відображає зміну в сфері культури, економіки, науки, техніки і технологій; різноманіття типів і видів освітніх установ і варіативність освітніх програм, що забезпечують індивідуалізацію освіти, особистісно орієнтоване навчання і виховання; розвиток вітчизняних традицій у роботі з обладаними дітьми та молоддю” [1].

Перехід до нових форм суспільних відносин в Україні вимагає реформування всієї системи освіти. Насамперед, це має бути просвітництво, спрямоване на розвиток творчого потенціалу особистості. Звідси й поява нових типів і видів освітніх закладів: гімназій, коледжів, ліцеїв, шкіл поглибленого вивчення предметів тощо.

Отже, спостерігається послідовний перехід від моністичної до плюралістичної освіти, що гармонізує етнічні та культурні відмінності людей (варіативність програм, підручників, навчальних курсів тощо), а також диференціація освітніх потоків усередині освітніх установ (збільшення числа груп з поглибленим вивченням предметів, розробка і впровадження елективних курсів тощо). Тому перед вищою педагогічною школою постає проблема підготувати конкурентоспроможного викладача до роботи в сучасних навчальних закладах нового типу, а саме в гімназіях та ліцеях.

У наукових працях С. Гончаренка, В. Зінченка, Л. Єрганжієвої, В. Караковського, Ю. Мальованого, Н. Ткачової, Є. Ямбурга та інших обґрунтовано концептуальні засади створення та перспективи розвитку альтернативних загальноосвітніх навчальних закладів.

Аксіологічні основи процесу вдосконалення професійної діяльності вчителів проаналізовано в наукових дослідженнях Н. Асташової, І. Бужинної, М. Васильєвої, Н. Волкової, В. Гриньової, І. Ісаєва, О. Мороза, О. Морозової, В. Семиченко, Р. Скульського, В. Сластьоніна, В. Стрельнікова, А. Сущенка, Г. Чижакової, С. Харченка та ін.

Актуальність цієї проблеми підтверджують дослідження зарубіжних науковців (Й. Гарднер, І. Джонсон, Г. Сельє, Г. Скот), країн СНД (М. Давлятшин, В. Кружецький, Н. Лейтес, І. Міхневич, Я. Пономарьов).

Зростання кількості праць, присвячених діяльності гімназій, ліцеїв, колегіумів, доводить, що цей напрям належить до пріоритетних у педагогічній науці.

*Мета статті* – розкрити особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах нового типу, тобто гімназіях і ліцеях.

Розглянемо основні типи навчальних закладів нового типу: гімназію й загальноосвітній ліцей як навчальні заклади, що належать до навчальних закладів середньої загальної освіти; професійний ліцей і коледж, як навчальні заклади, які належать до середніх професійних навчальних закладів.

У цій статті ми простежимо, чим відрізняється підготовка студентів педагогічних ВНЗ до роботи у гімназіях та ліцеях від підготовки у звичайній школі.

Поява поки що експериментальних навчальних закладів нового типу припадає 1989–90 навчальний рік. У цей час було розроблено перший проєкт концепції гімназійної освіти в м. Києві. МОН України ввело положення про ліцеї та гімназії, створені на основі Тимчасового положення про середню загальноосвітню школу. Зокрема, у Законі України “Про загальну середню освіту” зазначено, що гімназія – це загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю – орієнтована на навчання та виховання здібних та обдарованих дітей [2].

Поступово відбулася еволюція в розумінні гімназії як навчального закладу для обдарованих до освітньої школи дітей з підвищеною мотивацією до навчання та ліцею – як прагматичної, особистісно орієнтованої школи, яка “дає передпрофесійну початкову підготовку підвищеного типу в тісному контакті з ВНЗ і забезпечує пропедевтику в тій чи іншій професії, тієї чи іншої ступені вищої професійної освіти” [2].

Минув ще деякий час, і перед педагогічними колективами постала необхідність у цільовому самовизначенні створених ними навчальних закладів. Провели чітку межу між двома основними типами середніх навчальних закладів старшої ланки – ліцеями й гімназіями. Ліцей – навчальний заклад старшої ланки, спрофільований на певний вид інтелектуальної діяльності, гімназія – освітній навчальний заклад.

Привертає увагу той факт, що після певного зростання кількості ліцеїв і гімназій згодом падає цей показник.

По-перше, після виходу у світ примірних положень про ліцей і гімназію, де в основному визначалася їх структура, з’являються проєкти освітніх стандартів, у регіонах розпочинають працювати атестаційні служби, і сам факт зміни статусу навчального закладу стає не таким простим, як раніше.

По-друге, ринок освітніх послуг, пов'язаний з виділенням певної частини учнів і наданням їм певних можливостей, насичується.

По-третє, завершується розподіл традиційної старшої школи на професійну й освітньоорієнтовану, що визначає й практично встановлює напрями трансформації змісту освіти.

Таким чином, існування гімназій і ліцеїв показало дієздатність нових шкіл, їх затребуваність професійним і батьківським суспільством.

Водночас назріла необхідність у нормативно-правовій базі, у прийнятті ряду управлінських рішень, які допомогли б пригальмувати спонтанні процеси в цих навчальних закладах. Чітко виявилася потреба у створенні змісту освіти та спеціальних програм для ліцеїв і гімназій.

Статус сучасної гімназії відображено в Положенні про загальноосвітній навчальний заклад, де визначено мету – забезпечення якісного навчання учнів за програмами підвищеного рівня, створення умов для всебічного розвитку учнів, розкриття їх здібностей і творчого потенціалу, підготовка школярів для вступу до університету та інших вищих навчальних закладів [3].

Гімназія дає освіту на рівні, що відповідає швидкому розвитку науки й дає змогу пристосовуватися до постійних змін сучасного світу; реалізує ідею загального, інтелектуального, морального розвитку особистості засобами гуманізації змісту освіти; забезпечує міжнародні вимоги для побудови програм для дітей з високими інтелектуальними здібностями: зміст освіти підвищеного рівня, високий рівень розумових процесів, розвиток розуміння власних здібностей учнями; формує особистість з розвиненим інтелектом і високим рівнем культури, адаптовану до життя в суспільстві, готову до усвідомленого вибору та засвоєння професійних освітніх програм.

Зміст освіти в гімназії визначається на широкій гуманітарній основі програмами основної та загальної середньої освіти підвищеного рівня складності, на старшому ступені – профільного навчання, але за умови загальної гуманітаризації. Гуманітаризація гімназійної освіти забезпечується: розширенням програм традиційних предметів; вивченням іноземних мов; введенням нових предметів і курсів, які сприяють загальнокультурному розвитку особистості, що формують світогляд, гуманістичну свідомість, спрямовану на засвоєння універсальних способів пізнання дійсності, оволодіння засобами розумової діяльності.

Варіативний компонент гімназійної освіти включає профільні предмети, навчальні курси, а також індивідуальні й консультативні години, що реалізують нову культурно-освітню мету.

Таким чином, індивідуальність гімназії визначається, насамперед, індивідуальністю навчального плану, де і план, і навчально-виховний процес підпорядковані формуванню в учнів потреб і вмінь, необхідних для самовиховання, саморозвитку й самоосвіти.

У гімназії взаємодія викладача та учнів також мають свої особливості. Суб'єкти дидактичної діяльності викладача характеризуються:

підвищеною навчальною мотивацією, що створює сприятливе середовище для передачі інформації, розвивального впливу, організацією навчально-пізнавальної діяльності; підвищеним інтелектуальним рівнем, мовними здібностями, продуктивним мисленням, високим ступенем концентрації уваги; у більшості випадків позитивним, що розвивається під впливом сім'ї; ціннісним ставленням до знань, високим рівнем вимогливості до педагога; його загальною культурою, ерудицією, знанням предмета, особистим спілкуванням, дидактичними якостями.

На початку 1990-х рр. назву "ліцей" беруть деякі середні навчальні заклади з поглибленим вивченням дисциплін за певним профілем (фізико-математичний, природничо-науковий, технічний тощо). У Положенні про загальноосвітні навчальні заклади зазначено, що "ліцей – це один із видів державних середніх загальноосвітніх навчальних закладів, який реалізує загальноосвітні програми основної загальної та середньої (повної) загальної освіти, що забезпечують додаткову (поглиблену) підготовку учнів з предметів технічного або природничого профілю, і може реалізовувати загальноосвітню програму початкової загальної освіти" [3]. Крім того, ліцей забезпечує неперервність середньої та вищої освіти, максимально сприятливі умови для розвитку й постійного зростання творчого потенціалу учнів, а також сприяє оволодінню навичками самостійної та наукової роботи.

Освітній процес у ліцеї має особистісно-гуманну спрямованість, містить широкий спектр гнучких форм навчання й виховання, поєднує нетрадиційні підходи до різних видів навчально-виховної діяльності.

Ліцеї працюють за індивідуальними навчальними планами та програмами, що включають обов'язковий базовий компонент освіти, який передбачає поглиблене вивчення профільних дисциплін і спеціальних предметів, орієнтованих на ВНЗ.

Ліцеїстам надаються широкі можливості для реалізації творчості різними засобами як у ліцеї, так і на кафедрах ВНЗ. Найбільш підготовлені учні можуть займатися за індивідуальними навчальними планами й програмами, засвоювати окремі курси в порядку екстерна. Варіативний компонент освіти в ліцеї включає профільні предмети, спеціальні курси за профілем, нетрадиційні навчальні дисципліни, а також індивідуальні й консультативні години.

Таким чином, можна зазначити, що в сучасній системі освіти з'явився новий тип інноваційної освітньої установи, що розробляє та реалізує цілісну інноваційну освітню програму, для якої притаманні такі характеристики [4]: новизна філософсько-педагогічних і психолого-педагогічних підходів до розуміння дитини, процесів його навчання, виховання та розвитку; нова побудова змісту освіти; нова структура всередині шкільної організації; новий зміст і засоби педагогічної праці; нові способи взаємодії школи з батьками та іншими суб'єктами зовнішнього середовища.

Зрозуміло, що навчальні заклади нового типу загальної середньої освіти називають новими тому, що, на відміну від загальноосвітньої шко-

ли, кожне з них має свою специфіку, свої особливості. До навчальних планів цих закладів включають, крім обов'язкових, нові предмети, що необхідні для повноцінного виховання та освіти, для життя.

Для таких установ, поряд з базовим освітнім процесом, особливої значущості набуває інноваційний, тобто безперервний комплексний процес створення нововведень на основі нового знання, спрямованого на зміни за допомогою цих нововведень, практики освіти, а також пов'язаних із цими явищами перетвореннями в навколишньому середовищі.

Зміст курсу математики в гімназії та ліцеї будується на принципах диференціації, з урахуванням спрямованості цього навчального закладу. Гімназія з математичним нахилом, фізико-математичний ліцей здійснюють математичну підготовку учнів на високому рівні складності, спрямованої на формування в учнів стійкого інтересу до предмета, виявлення й розвиток їх математичних здібностей, орієнтацію на професії, істотним чином пов'язані з математикою, підготовку до навчання у ВНЗ.

Поглиблене вивчення математики в цих навчальних закладах передбачає наповнення курсу різноманітними, інтегрованими і складними завданнями, оволодіння основним програмним матеріалом на вищому рівні, включення до матеріалу відомостей з історії, цікавих і нестандартних завдань.

Усе це, у свою чергу, накладає певні вимоги до рівня дидактичної підготовки викладача. Причому це підвищений рівень не тільки предметної підготовки, а й усіх інших складових Держстандарту вищої педагогічної освіти.

**Висновки.** На сьогодні освіта переживає період якісного оновлення, який характеризується зміною пріоритетів, ціннісних орієнтації, інтенсивністю інноваційних процесів, зростанням активності і самостійності освітніх установ.

Проблемно-орієнтований аналіз системи освіти дав змогу виявити, що до числа позитивних результатів останніх років слід зарахувати перехід навчальних закладів до варіативної освіти, до освіти за вибором, що призвело, у свою чергу, до створення розширеної мережі нових загальноосвітніх навчальних закладів – гімназії та ліцею.

Навчальні заклади нового типу покликані вирішувати одну з найбільш гострих у теорії педагогіки проблем – організації навчання, що максимально враховує відмінності в розвитку здібностей учнів, адже, незважаючи на постійне вдосконалення змісту освіти, оснащення кабінетів сучасною технікою, багаторічна практика показала неспроможність ідеї вчити всіх і вчити добре за єдиними планами й підручниками.

Проведений нами аналіз показав, що відмінності між типами навчальних закладів залишаються нечіткими. Сьогодні дедалі важче стає віднести той чи інший освітній заклад до конкретного типу, оскільки з'являються нові назви. Проте ми спробували визначити особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи в гімназіях та ліцеях.

У подальших дослідженнях плануємо розкрити особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до роботи в професійних ліцеях і коледжах, які належать до середніх професійних навчальних закладів.

#### Список використаної літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти. – К., 2001.
2. Про загальну середню освіту : Закон України. – К., 2008.
3. Положення про загальноосвітній навчальний заклад. – К., 2010.
4. Шапран О.І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексах : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Іллівна Шапран. – Київ, 2008. – 42 с.

*Стаття надійшла до редакції 18.03.2014.*

#### **Жерновникова О.А. Особенности подготовки студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности в гимназиях и лицеях**

*В статье дана характеристика учебным заведениям нового типа – гимназии и лицее. Проанализированы различия между ними. Раскрыты особенности подготовки студентов педагогических вузов к работе в данных учебных заведениях.*

**Ключевые слова:** *подготовка, студент, педагогический вуз, гимназия, лицей.*

#### **Zhernovnykova O. Features of preparation of teacher students for professional careers in gymnasiums and lyceums**

*This article reviews the main types of educational institutions of a new type – high school and secondary college as education relating to schools secondary education and given them a description. The author analyzes the differences between high school and high schools and are characterized. It is noted that the high school – a secondary school I-III stages of in-depth study of certain subjects according to the profile – focused on training and education of gifted and talented children. The content of education at the school is determined by a broad – based humanitarian programs of primary and secondary education increased level of complexity, at the highest level – profile studies, but subject to the overall humanization. High School – one of the types of public secondary schools that implements a comprehensive program of basic and secondary (complete) general education, providing additional (advanced) training students in technical subjects and natural profile, and can implement a comprehensive program of primary education. In addition, the college provides continuity of secondary and higher education, the most favorable conditions for the development and continuous growth of the creative potential of students and promotes mastery of skills and independent research. The features of pedagogical universities prepare students to work in these schools. It is noted that the content of the mathematics in high school and high school based on the principles of differentiation, based on orientation of the institution. Gymnasium with a mathematical inclination, Physics and Mathematics Lyceum provides mathematical training of students at the high level of complexity aimed at developing students' sustained interest in the subject, identifying and developing their mathematical abilities to oryentatsiyu profession significantly related to math, preparing for teaching in high school.*

**Key words:** *training, student, teacher college, high school.*